

İNTERNET PROVAYDERLƏRİN MƏSULİYYƏTİNƏ DAİR TƏCRÜBƏNİN AZƏRBAYCAN, TÜRKİYƏ VƏ AVROPA HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ ƏSASINDA MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

ELNUR HÜMBƏTOV¹

Annotasiya

Məqalədə internet provayderlərin məsuliyyətinə dair təcrübənin Azərbaycan, Türkiyə və Avropa hüquqi tənzimlənməsi əsasında müqayisəli təhlili aparılır. Qeyd edilir ki, virtual məkanda paylaşılan məzmunu görə provayderlərin məsuliyyət məsələsi iki əsas informasiya hüquqi tədqiqat mövzusunun vəhdəti kimi internetin tənzimlənməsinə və informasiya hüquqi məsuliyyətə əsaslanır. Sonda belə bir nəticəyə gəlinir ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində internet provayderlərin təsnifatı aparılmamışdır. Belə ki, host provayderi, internet informasiya ehtiyatının sahibi və telekommunikasiya operatoru və provayderi ifadələrindən istifadə olunur. Yalnız host provayderə verilən hüquqi anlayış beynəlxalq normalara və qabaqcıl xarici təcrübələrə uyğun gəlir. İlk hüquqi anlayışların olmaması hüquq və azadlıqların pozulması zamanı məsuliyyət məsələlərinin həllində də çətinlik törədir.

Açar sözlər: internet provayder, virtual məkan, internet tənzimlənməsi, informasiya-hüquqi məsuliyyət, internet informasiya ehtiyatı, hüquq və azadlıqlar, hüquqi tənzimlənmə.

I. Giriş

Virtual məkanda paylaşılan məzmunu görə provayderlərin məsuliyyət məsələsi iki əsas informasiya hüquqi tədqiqat mövzusunun vəhdətinə əsaslanır: internetin tənzimlənməsi və informasiya hüquqi məsuliyyət.

Hələ 1962-ci ildə yazdığı “Qalaktika Şəbəkəsi” konsepsiyasında bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan kompüterlərdən ibarət global şəbəkə yaratmaq ideyasını irəli sürən Amerika alimi Cozef Karl Robnet Liklayder bu şəbəkə vasitəsilə hər kəsin istənilən kompüterdə olan verilənlərə və proqramlara ani giriş əldə etməsinin mümkünlüyünü göstərirdi [1, s. 368]. Öz mahiyyətinə görə, həmin konsepsiya müasir internetin missiyasına çox yaxın olduğu üçün bu xidmətlərinə görə C.Liklayderi haqlı olaraq “İnternetin atası” adlandırırlar [1, s. 35].

Beləliklə, 1969-ci ildə ARPANET adlı bir kompüter şəbəkəsi olaraq meydana gələn İnternet müasir dünyada cəmiyyət həyatını bütünlüklə əhatə etmişdir [3]. Bu da onun elmi tədqiqatların obyekt qismində hərtərəfli araşdırılmasını şərtləndirir. İnternetin tənzimlənməsinin rəhbər prinsipləri onun idarə edilməsi məqsədilə müəyyən olunsun da, mahiyyət etibarilə şəbəkədə əsas insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasına xidmət edir. Avropa Şurasının Nazirlər Kabineti tərəfindən 28 may 2003-cü ildə qəbul edilmiş “İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında” Bəyannamədə yeddi prinsip əks olunmuşdur ki, [5] onlardan biri də provayderlərin paylaşılan məzmunu görə məhdud məsuliyyəti ilə bağlıdır. Belə ki, altıncı prinsipə müvafiq olaraq, üzv dövlətlər provayder xidmətlərinin milli qanunvericiliklə informasiyanın ötürülməsi və ya internetə çıxış funksiyalarını məhdudlaşdırarkən, onların internet materiallarının məzmununa müdaxilə etməyəcəklərinə təminat verməlidirlər. Lakin bu, hüquq pozuntularının qarşısını almaq və ya onları aradan qaldırmaq üçün qərar vermə hallarına aid deyil. Bu o deməkdir ki, legitim məqsədlər üçün müdaxiləyə icazə verilir və bu, tamamilə qanunidir. “Telekommunikasiya haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda deyilir ki, qanunvericilikdə başqa qayda müəyyən edilməyibsə, telekommunikasiya şəbəkələri ilə ötürülən məlumatların məzmununa görə operatorlar və provayderlər məsuliyyət daşıyırlar (maddə 43.3). Lakin burada konkret hansı provayderlərin nəzərdə tutulması bir qədər mübahisəlidir. Çünki bildiyimiz kimi, internet provayderlər məzmun provayderi, host provayderi, giriş provayderi olaraq təsnifləşdirilir.

¹ Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru / Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu / email: elnur_88@inbox.ru

Məhdud məsuliyyət bütün növlər üçün müəyyən olunmuşdurmu? – Bu kimi suallar müxtəlif dövlətlərin, eləcə də Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi əsasında təhlil ediləcəkdir.

II. Tədqiqatın əsas məzmunu

Hal-hazırda insanlar dezinformasiya hazırlamaq üçün texnoloji vasitələrə, eləcə də bu cür dezinformasiyanı bütün dünyada daha geniş auditoriyaya yaymaq və ya hətta konkret qrupları hədəfə almaq üçün vasitələrə malikdirlər. Bundan əlavə, bu insanlar internetdə anonimlikdən istifadə edirlər və ya hətta saxta vaxt təşkil edirlər, istifadəçilər isə internet anonimliyinin arxasında gizlənmə bilsələr də, ABŞ və Aİ-də vasitəçi xidmət təminatçısının məhdud məsuliyyəti ilə bağlı hüquqi çərçivə problemi daha da gücləndirir. Çünki virtual məkanda baş verən hüquq pozuntularına görə məsuliyyətin müəyyənləşdirilməsi vacib məsələdir.

Avropa Şurasının Kibercinayətkarlıq haqqında Budapeşt Konvensiyasının 1-ci maddəsində verilən anlayış köhnəlmiş və dövrün tələbinə cavab verməyən olsa da, ümumilikdə, internet provayderlərin əsas əlamətlərini özündə ehtiva edir: şəbəkə vasitəsilə xidmətin göstərilməsi; informasiya mübadiləsi imkanını təqdim etməsi; həm dövlət, həm də özəl sektora aid olması; istifadəçilərin verilənlərinin işlənməsi və saxlanması funksiyası.

Konfidensiallıq prinsipləri baxımından internet xidmət provayderinin qəbul edilən və göndərilən mesajları/e-poçtları oxuması ağılasığmazdır, lakin bu, texniki cəhətdən mümkündür. Bununla belə, bu məzmunu oxumaq və ya yoxlamaq qanuni və ya etik deyil. İnternetdən istifadəyə görə anonim istifadəçilərin kimliyini açıqlamaq qanuna ziddir. Bununla belə, istifadəçilərin anonim olması onların şəxsiyyət məlumatlarının ISP tərəfindən saxlanmadığı anlamına gəlir [15, s. 178].

Xidmət təminatçıları İnternetə çıxışı təmin edən kanallardır. İnternetdəki məlumatlar burada saxlanılır. Ancaq təbii ki, onlar digər serverlər kimi istehsal olunan məzmunu görə məsuliyyət daşıyırlar. Bununla belə, bu nöqtədə məsuliyyət yalnız ittihamedic məlumatların mövcudluğundan xəbərdar olmaqla mövcuddur. Alman doktrinasında qəbul edilən fikrə görə, xidmət təminatçılarının internetdə yaradılmış məzmunu təsir göstərməsini gözləmək mümkün deyil. Bununla belə, provayder təqsirləndirici məlumatların mövcudluğunu öyrənersə, gecikmədən tədbir görməlidir, məsuliyyət yaranacaqdır [4]. Bundan əlavə, internet xətti sahibinin məsuliyyət daşdığı Türkiyə Ali Məhkəməsinin qərarını da qeyd etmək lazımdır ki, bu da maraqlı bir təcrübədir. Müvafiq olaraq, Ali Məhkəmə maraqlı bir qərar çıxararaq, internet provayderini həmin internet xətti üzərindən paylaşılan təhqiramiz məzmunu görə qanuni olaraq məsuliyyətə cəlb etmişdir. Belə ki, həmin iş üzrə iddiaçının Facebook səhifəsinə qoruxuducu mesajların göndərildiyi, həmin mesajların göndərildiyi kompüterlərin İP nömrələrinin cavabdehlərə aid olduğu və iddiaçının ünvanına e-poçt və mesajların göndərildiyi saatlarda aydın olduğu müəyyənləşdirilmişdir. E-poçt və Facebook ünvanları əlaqəli olduqları internet xətti sahibləri üçün şübhəli insanların internetə daxil olduqları IP ünvanları vasitəsilə mesajların göndərilməsinə görə məsuliyyət tətbiq olunmuşdur [4].

Avropada internet provayderlərin məsuliyyəti Elektron Ticarət Direktivi çərçivəsində tənzimlənir. Müqayisəli təhlillərimizi internet provayderlərin hər üç növü üzrə Azərbaycan, Avropa və qonşu Türkiyə Cümhuriyyətinin hüquqi tənzimləmələri əsasında aparmağı məqsəduyğun sayırıq.

Host provayder. Həm Azərbaycanın İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Qanunu, həm Avropa Direktivi, həm də Türkiyə qanunvericiliyi host provayderi öz informasiya sistemlərində yerləşdirilməsi xidmətini göstərən təchizatçı kimi müəyyən etmişdir.

Türkiyə qanunvericiliyində host provayderlərin yer təmin etmə xidmətindən qaynaqlanan məsuliyyətləri 5651 nömrəli Qanunun 5-ci maddəsində tənzimlənmişdir. Maddənin müvafiq müddəalarına uyğun olaraq: Hostinq provayderi yer təmin elədiyi məzmunu yoxlamaq və ya qeyri-qanuni fəaliyyətin olub-olmadığını araşdırmaq üçün məsuliyyət daşımır. Hostinq provayderi yer təmin elədiyi qeyri-qanuni məzmunu bu qanunun 8-ci və 9-cu maddələrinə görə xəbərdar edildiyi təqdirdə yayımdan silməyə borcludur [10].

Maddənin məzmununa nəzər saldıqda, hostinq provayderinin qeyri-qanuni məzmun haqqında xəbərdar olduğu təqdirdə məzmunu yayımdan silməsi əks halda inzibati cərimə ilə cəzalandırılacağı

tənzimlənmiş, hosting provayderinin hüquqi məsuliyyətinə dair tənzimləmə edilməmişdir. Buna görə də bir qayda olaraq, hosting provayderlərinin yerləşdirdikləri məzmunu nəzarət etmək və ya qeyri-qanuni bir hərəkətin olub-olmadığını araşdırmaq öhdəlikləri yoxdur.

Hosting provayderlərinin verilənlərin məzmunu yoxlamaq kimi hər hansı bir audit öhdəlikləri olmasa da, qanunun 8-ci və 9-cu maddələrinə görə xəbərdar edildikləri təqdirdə hüququ pozan məzmunu silmə öhdəlikləri var. Hosting provayderlərinin məsuliyyətlərində xəbərdarlıq-silmək prinsipi qüvvədə olub, qeyri-qanuni məzmunun xəbərdar edildikləri təqdirdə məsuliyyətləri yaranacaqdır.

Azərbaycan qanunvericiliyi də analoji tənzimləmə aparmışdır. İnformasiyalaşdırma haqqında Qanunun 13-2.5-ci maddəsində aşkar etdikdə ifadəsi host provayderin məzmunla bağlı araşdırma və yoxlama vəzifəsinin olması anlamına gəlməməlidir.

Məhz hansı məlumatların məsuliyyətə səbəb olacağı ilə bağlı tənzimləmə üzrə isə Azərbaycan qanunvericiliyi (İnformasiyalaşdırma haqqında Qanunun 13-2-ci maddəsi) Türkiyədən fərqli olaraq (5651 sayılı qanunun 8-ci maddəsi) daha geniş siyahı təqdim etmişdir. Lakin hər bir halda xəbərdarlıq-silmək metodundan istifadə olunur. Xəbərdarlıq-silmək metodu öz mənşəyini müəllif hüquqları ilə bağlı hüquqi tənzimləmələrin rəqəmsal dövrə və internetin artan yayılmasına uyğunlaşdırmaq və istifadəçilərlə hüquq sahibləri arasında tarazlıq yaratmaq məqsədindən götürür. “Notice and take down” (xəbərdarlıq-silmək) olaraq adlandırılan bu metod şəxsin onlayn olaraq bir hüququn pozulduğunu öyrəndiyi təqdirdə, məzmunun silinməsi istəyinə görə qeyri-qanuni məzmunun olduğu rəqəmsal platformaya xəbərdarlıq göndərməyə əsaslanır.

E-Ticarət Direktivinin 14-cü maddəsi ilə qeyri-qanuni məzmunun yerləşdirilməsi halında host provayderinin məsuliyyəti tənzimlənmişdir. Bu tənzimləmə ilə hosting provayderlərin məsuliyyətdən azad edilməsi ilə bağlı şərtlər müəyyənləşdirilmişdir [10]. Belə ki, passiv və qərəzsiz rol öz üzərinə götürən host provayderi internet mühitinə ötürülən qeyri-qanuni məlumat və ya fəaliyyət barədə məlumatı olmadığı və bu vəziyyətin fəsadlarını dərk etmədiyi təqdirdə məsuliyyət daşımayacaqdır. Bundan əlavə, xəbərdar edildikdən sonra sözügedən məlumatı silməsi və ya məlumata girişi bloklaması halında yenə məsuliyyəti yaranmayacaqdır. Məzmun xidmət provayderinin özü tərəfindən təmin edilirsə, xidmət provayderləri məsuliyyət daşıyacaqdır.

Avropa Ədalət Məhkəməsi tərəfindən Direktivin 14-cü maddəsinin təfsir edildiyi Fransa Google-a qarşı işində də host provayderinin ötürülən və ya saxlanılan məlumatlar üzərində məlumat nəzarətinin olmadığı bildirilmişdir. Ona görə də pountu ilə bağlı konkret məlumatı olan host provayderinin məzmunun silinməsi anında heç bir hərəkət etməməsi halında da məzmunun yerləşdirilməsində aktiv rol oynamış olaraq dəyərləndirilir və məsuliyyəti yaranır [10]. Yerləşdirilən məzmun baxımından fəaliyyətinin aktiv və ya passiv olması isə hər bir konkret hadisənin xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq müəyyən ediləcək. Avropa Ədalət Məhkəməsinin baxdığı L'Oréal eBaya qarşı işində qeyd edildiyi kimi, ümumi olaraq hosting provayderi qəbul edilən eBay kimi onlayn bazar operatorlarının serverlərində satış təklifini etməsi, xidmət şərtlərinin müəyyən edilməsi, təqdim etmiş olduğu bu xidmət üçün haqq alması və müştərilərinə ümumi məlumat verməsi bu operatorları məsuliyyətdən azad etməyəcəkdir. Bununla belə, operatorun, xüsusilə sözügedən satış təkliflərinin təqdimatının təkmilləşdirilməsi və ya bu məhsulların təsviqi üçün dəstək göstərildiyi hallarda fəal rol oynadığı və bu səbəblə məsuliyyətlərinin hosting provayderlərinə verilən azad edilmə çərçivəsində qiymətləndirilməyəcəyi deyilir. Buna görə də host provayderinin üçüncü şəxsə aid məzmunu görə məsuliyyət daşımaması üçün o, ilk olaraq məzmunun təmin edilməsində aktiv rol oynamamalıdır [11].

Giriş provayderi. Azərbaycan qanunvericiliyində giriş provayderi ifadəsinə rast gəlinmir. Telekommunikasiya haqqında Qanunun 43.3-cü maddəsində göstərilir ki, ötürülən məlumatların məzmununa görə internet telekommunikasiya xidmətini göstərən operatorlar və provayderlər məsuliyyət daşıyırlar. Deməli, birmənalı şəkildə giriş provayderlərin məsuliyyəti istisna olunur.

Türkiyə qanunvericiliyində giriş provayderlərinin məsuliyyəti 5651 sayılı Qanunun 6-cı maddəsində tənzimlənmişdir. Maddənin müvafiq müddəalarına görə, giriş Provayderi bu Qanunun müddəalarına uyğun olaraq məlumat verildiyi təqdirdə, istifadəçilərindən hər hansı birinin yayımladığı

qanunsuz məzmunu girişin qarşısının alınması, girişin bloklanmasına qərar verilmiş yayımlarla bağlı alternativ giriş yollarının qarşısının alınması üçün tədbirlər görməyə borcludur. Giriş provayderi onun vasitəsilə əldə edilmiş məlumatların məzmunlarının qanunsuz olub-olmadığını və məsuliyyət tələb edib-etmədiyini yoxlamağa borclu deyil. Maddə çəçivəsində açıq şəkildə qeyd edildiyi kimi, giriş provayderlərinin məsuliyyəti kifayət qədər məhdud olub, əldə edilməsinə vasitəçilik edilən məzmunların qanuna uyğun olub-olmadığını və bunun məsuliyyət tələb edib-etmədiyini yoxlamaq öhdəliyi yoxdur. Çünki məzmunu müdaxilə etmək və dəyişdirmək səlahiyyətinə malik olmayan giriş provayderləri çox vaxt məzmunundan belə xəbərsiz olurlar. Ötürdükləri və ya girişini təmin elədikləri üçüncü şəxslərə aid məzmunlardan, məzmunun hazırlanması və təqdim edilməsinə bir töhfə vermədiklərinə görə, əsas fəaliyyətlərinə uyğun olaraq məsuliyyət daşıyırlar və qeyri-qanuni məzmunundan xəbərdar olduqları təqdirdə girişin qarşısını almağa borcludurlar. Giriş provayderlərinin texniki rolundan kənara çıxması və qeyri-qanuni məzmunun hazırlanması və internetə yerləşdirilməsi kimi hərəkətlər etməsi üçüncü şəxslərlə birlikdə hərəkət etməsi halında isə məsuliyyətinin yaranacağı qəbul edilir. Buna görə də giriş provayderi bir qayda olaraq məsuliyyət daşımır, lakin məzmunun qanunsuzluqlarından xəbərdar olduğu təqdirdə girişin qarşısını almağa borcludur. Bu öhdəliyin pozulması isə məsuliyyət yaradır.

Giriş provayderinin girişin qarşısının alınması öhdəliyinə uyğun olaraq qeyd edilən maddə 6/1-a bəndində 6518 nömrəli Qanunun 89-cu maddəsi ilə dəyişiklik edilmiş və “Hər hansı bir istifadəçinin yayımladığı qeyri-qanuni məzmunundan, bu qanunun müddəalarına uyğun olaraq xəbərdar edilməsi halında və texniki cəhətdən bloklamaq mümkün olduğu həddə girişi bloklamaqla” tənzimlənməsindəki “və texniki cəhətdən bloklamaq mümkün olduğu həddə” ifadəsi qanunvericilikdən çıxarılmışdır. Texniki bloklama imkanının olmaması meyarı giriş provayderləri üçün rahatlaşdırıcı vəziyyət olub, əksəriyyətlə serverlərin xaricdə olması və bu səbəblə girişin bloklanması qərarının yerinə yetirilməsinin giriş provayderinin imkanları daxilində olmamasını ifadə edir. Lakin edilən bu düzəlişlə giriş provayderinə hər bir halda girişin qarşısının alınması öhdəliyi verilmiş və giriş provayderi tərəfindən texniki cəhətdən mümkün olmaması səbəbilə girişi bloklama qərarlarının ləğv edilə bilməyəcəyi və qərarı mütləq yerinə yetirilmək lazım olduğu bildirilmişdir.

Girişin bloklanması üsulu mübahisəsiz məhkəmə prosesi olduğundan, əleyhinə girişin bloklanması tələb edilən tərəfin iddialara qarşı özünü müdafiə etmək imkanı yoxdur. Buna görə də girişin bloklanması qərarı yalnız pozuntunun ətraflı araşdırılması tələb olunmadıqda və pozuntu ilk baxışdan başa düşüldükdə qəbul edilməlidir. Bu vəziyyət prima facie pozulması doktrinası adlanır. Latın dilindəki prima facie ifadəsi “ilk baxışda” və ya “ilk təəssürat əsasında” deməkdir. Həm mülki, həm də cinayət hüququnda bu termin ilkin araşdırma zamanı hüquqi iddianın məhkəməyə və ya hökmə keçmək üçün kifayət qədər sübuta malik olduğunu ifadə etmək üçün istifadə olunur [14].

E-Ticarət Direktivinin 12-ci maddəsi ilə birbaşa ötürmə, yəni yalnız giriş xidmətinin yerinə yetirilməsi halında xidmət provayderinin məsuliyyəti tənzimlənir. Bu tənzimləməyə uyğun olaraq, yalnız giriş xidmətini yerinə yetirən bir giriş provayderi ötürmənin mövzusu olan məzmunu yaratmaması, mesajın alıcısının müəyyən edilməsində rol oynamaması və mesajı başlatmaması zamanı məsuliyyət daşımır.

Göründüyü kimi, Direktivlə Azərbaycan qanunvericiliyi giriş provayderlərinin məsuliyyəti ilə bağlı eyni qaydalar nəzərdə tutur.

Məzmun provayderi. Azərbaycanda məzmun provayderi termininə istinad olunmur, internet informasiya ehtiyatının sahibi ifadəsinə anlayış verilir. Bu subyektlər məzmunu görə birbaşa məsuliyyət daşıyırlar.

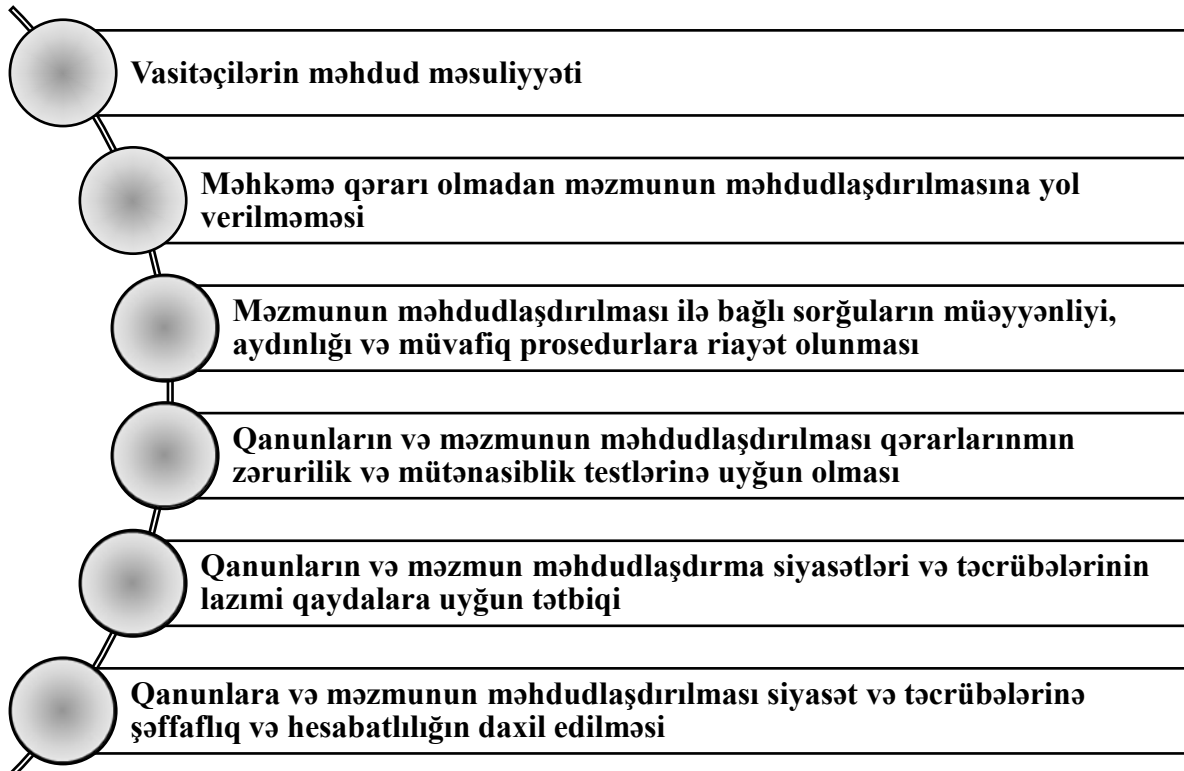
Türkiyədə məzmun təminatçıları 5651 sayılı Qanuna əsasən, internet üzərindən istifadəçilərə təqdim edilən hər cür məlumat və ya məlumatları istehsal edən, dəyişdirən və təmin edən real və ya hüquqi şəxslərə istinad edir. Məzmun provayderinin məsuliyyəti eyni qanunun 4-cü maddəsində də tənzimlənir: Məzmun provayderi internetdə təqdim etdiyi bütün məzmunu görə məsuliyyət daşımır. Məzmun provayderi əlaqələndirdiyi başqalarının məzmununa görə məsuliyyət daşımır. Bununla belə,

təqdimat tərzindən aydın olarsa ki, o, bağladığı məzmunu qəbul edir və istifadəçinin sözügedən məzmununa daxil olmasını hədəfləyir, ümumi müddəalara uyğun olaraq məsuliyyət daşıyır.

Veb sayt yaradan və orada yaratdığı məzmunu paylaşan şəxs məzmun təminatçısı hesab edildiyi üçün Twitter və Instagram kimi sosial mediada məzmun istehsalçıları və istifadəçiləri də məzmun təminatçılarıdır. Bloqlar açan, internet xəbərlərini şərh edən və forumlarda iştirak edən şəxslər hüquqi tərifə görə məzmun təminatçılarıdır. Vebsaytı yaradan fiziki və ya hüquqi şəxs kiminsə şəxsi həyatını pozan yazı paylaşarsa, bu məzmun provayderi təbii ki, cinayət və hüquqi sanksiyalara məruz qalacaqdır. Bundan əlavə, bir şəxsin sosial media hesabı oğurlandıqda və başqaları hesaba giriş əldə etdikdə oğurlanmış hesabdan törədilən təhqir və ya cinayət davranışının faktiki olaraq müvafiq hesabın sahibi tərəfindən paylaşılmadığı başa düşülürsə, burada heç bir məsuliyyət yaranmamalıdır. Lakin həmin şəxs öz hesabını geri ala bildikdə, o, pozan postu dərhal silməli, silməli və məhv etməlidir. Hesabı geri alan məzmun provayderi cinayət məzmununu qəbul etməsə və silməsə, o, həmin məzmununda iştirak etmiş hesab edilməli və məsuliyyətə cəlb olunmalıdır.

2012-ci ildə Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin tövsiyəsində xüsusilə müzakirə olunan internetdə nəşrlərin tənzimlənməsi ilə bağlı qanuna Aİ qanunvericiliyində tez-tez adı keçən uşaqların və gənclərin onlayn mühitlərdə qorunması ilə bağlı tənzimləmənin əlavə edilməsi müsbət hal kimi qiymətləndirilmişdir. Sözügedən müddəaya əsasən, internet provayderləri məhz yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün nəzərdə tutulmuş xidmətlərin göstərilməsi üçün zəruri addımlar atmalıdır. Bu öhdəlik üçün xarici mənşəli olmaq və ya müəyyən giriş dərəcəsinə malik olmaq kimi şərtlər qoyulmur. Buna görə də internet provayderi anlayışına daxil olan bütün platformaların bu öhdəliyi yerinə yetirməsi gözlənilir. Yetkinlik yaşına çatmayanların sadəcə əlyetərliliyi nisbətən asan olan platformalara girişinin məhdudlaşdırılması ilə kifayətlənməyərək, əlavə tədbirlərlərin də görülməsi təqdirəlayiq addımdır. Aİ-nin qanunvericilik aktlarından biri olan DSA-da olduğu kimi internet provayderlərinin üzərinə xüsusi ehtiyacları olan əlillər üçün rəqəmsal xidmətlərdən istifadəni asanlaşdırmaq və bu cür xidmətlərə çıxışı təmin etmək öhdəliyi qoyulması tövsiyə olunur [6].

Rəqəmsal vasitəçilərin fəaliyyəti ilə bağlı Manila Prinsipləri xüsusi qeyd olunmalıdır ki, bu prinsiplər həm internet provayderləri, həm sosial şəbəkələri, həm də axtarış motorlarını əhatə edir:

Vasitəçilərin məhdud məsuliyyəti. Bu o deməkdir ki, vasitəçilər üçüncü tərəfin paylaşdığı məzmununa görə məsuliyyət daşıyırlar, yəni onlar həmin məzmunun dəyişdirilməsində iştirak etmədikləri hallarda üçüncü tərəfin məzmununa görə məsuliyyətdən immunitetə malik olmalıdırlar.

Məhkəmə qərarı olmadan məzmunun məhdudlaşdırılmasına yol verilməməsi. Bu prinsipin əsas məğzini ifadə azadlığının təminatı təşkil edir. Çünki əsassız məhdudlaşdırmalar bu azadlığın pozulması deməkdir. Ona görə də Manila Prinsiplərinə əsasən, məzmunun məhdudlaşdırılmasına dair qərarlar məzmunun konkret dövlətin yurisdiksiyasında qanunsuz olduğuna əsaslanmalıdır, kifayət qədər sübutlara istinad etməlidir, o cümlədən mümkün olduqda, məzmunun məhdudlaşdırılması olduğu müddət göstərilməlidir.

Məzmunun məhdudlaşdırılması ilə bağlı sorğuların müəyyənliyi, aydınlığı və müvafiq prosedurlara riayət olunması. Manila Prinsipləri məzmunun məhdudlaşdırılması ilə bağlı verilən sorğunun məzmununa daxil olunmalı məlumatların dairəsini müəyyənləşdirir ki, bunlar sorğunun aydın və konkret olmasına xidmət edir. Məsələn, məzmunun qeyri-qanuni olduğunu təsdiqləmək üçün hüquqi əsas, internet identifikatoru və qeyri-qanuni məzmunun təsviri və s. Bu prinsipin əsas mahiyyətini senzuranın qarşısının alınması təşkil edir. Çünki belə prosedur qaydalara tam riayət etmə və müvafiq əsaslandırma yersiz qadağa və senzuralara yol verilməməsinə şərait yaradır.

Qanunların və məzmunun məhdudlaşdırılması qərarlarının zərurilik və mütənasiblik testlərinə uyğun olması. Məzmunu məhdudlaşdıran qanunlar və təcrübələr demokratik cəmiyyətdə zəruri və mütənasib olmalıdır: Məzmun müəyyən coğrafi bölgədə qeyri-qanuni olduğu üçün məhdudlaşdırılıbsa və vasitəçi coğrafi cəhətdən müxtəlif xidmət təklif edirsə, məzmun məhdudiyyətinin coğrafi əhatəsi belə məhdud olmalıdır; Məzmun qeyri-qanuni olması səbəbindən məhdud müddətə məhdudlaşdırılırsa, məhdudiyyət bu müddətdən artıq davam etməməlidir və onun qüvvədə qalmasını təmin etmək üçün məhdudiyyət əmri vaxtaşırı nəzərdən keçirilməlidir [14].

Qanunların və məzmun məhdudlaşdırma siyasətləri və təcrübələrinin lazımi qaydalara uyğun tətbiqi. Bu prinsip xüsusilə istifadəçilərin məhdudlaşdırma qərarlarından şikayət vermək imkanlarına dair siyasətlərin və qanunların tətbiqini əhatə edir. Vasitəçilər istifadəçi məzmun provayderlərinə vasitəçinin məzmun məhdudlaşdırma siyasətlərini pozaraq məzmunun məhdudlaşdırılması qərarlarını nəzərdən keçirmək mexanizmləri ilə təmin etməlidirlər. Eyni zamanda, məzmun məhdudlaşdırma siyasətlərini hazırlayarkən və tətbiq edərkən vasitəçilər insan hüquqlarına hörmət prinsipini rəhbər tutmalıdırlar.

Qanunlara və məzmunun məhdudlaşdırılması siyasət və təcrübələrinə şəffaflıq və hesabatlılığın daxil edilməsi. Bu prinsip cəmiyyətə qarşı hesabatlılığın və şəffaflığın təminatına xidmət edir, vaxtaşırı hesabatların təqdim edilməsini və vasitəçilərin siyasətlərinin müxtəlif dillərdə istifadəçilər üçün əlçatan olmasını rəhbər tutur.

Rəqəmsal kuratorların məsuliyyəti məsələsi də internet provayderlərinin məsuliyyəti kontekstində şərh olunmalıdır. Rəqəmsal kurasiya termini ilk dəfə 19 oktyabr 2001-ci ildə Londonda keçirilən Rəqəmsal Mühafizə Koalisiyası və Britaniya Milli Kosmik Mərkəzinin sponsorluğu ilə keçirilən “Rəqəmsal Kurasiya: rəqəmsal arxivlər, kitabxanalar və e-elm seminarı”nda istifadə edilmişdir [15]. Əvvəlcə rəqəmsal qorunma rəqəmsal kurasiyada strateji aspekt kimi görünürdü. Daha sonra rəqəmsal kurasiya termini böyük tədqiqat məlumatlarının və digər rəqəmsal materialların bütün həyat dövrü ərzində və zamanla indiki və gələcək nəsillər istifadəçilər üçün saxlanmasına istinad etmək üçün getdikcə daha çox istifadə olunmağa başladı.

Facebook və Google kimi şirkətlər kurator və fərdiləşdirici rolunu oynadıqları üçün məzmunla bağlı qərarlar qəbul etməkdən qaça bilmirlər. Ona görə də biz onların öhdəlikləri haqqında ödəniş sistemləri və əsas internet xidmətlərindən fərqli düşünməliyik. Məzmun və nöqtəyi-nəzərdən neytrallıq kimi tanış anlayışlar, formalaşmaqda olan qlobal ifadə azadlığı sistemində öz öhdəliklərini təsvir etmək üçün sadəcə olaraq faydasızdır. Hər şeydən əvvəl, bu kuratorlar axtarış və kommunikasiya xidmətlərinin etibarlı təminatçıları olmalı və icmaların idarə edilməsində özbaşına olmamalıdırlar.

Rəqəmsal kuratorların qanuni öhdəliklərdən fərqli olaraq ictimaiyyət qarşısında sosial və mənəvi öhdəlikləri vardır. Bu öhdəliklərlə birlikdə kurasiya və idarəetmənin peşəkar normalarını inkişaf

etdirmək və onlara əməl etmək üçün müvafiq vəzifə gəlir. Sosial media şirkətləri və axtarış sistemləri üç əlaqəli ictimai xidmət həyata keçirdikləri üçün ictimaiyyət qarşısında sosial və mənəvi öhdəliklərə malikdirlər. Birincisi, onlar ictimaiyyətin incəsənət, siyasət və mədəniyyətdə iştirakını asanlaşdırır. İkincisi, onlar ictimai söhbət təşkil edirlər ki, insanlar bir-birlərini asanlıqla tapıb əlaqə saxlasınlar. Üçüncüsü, onlar fərdiləşdirilmiş lentlər və axtarış nəticələri təqdim etməklə və xidmət şərtləri öhdəlikləri və icma təlimatları vasitəsilə sivillik normalarını tətbiq etməklə ictimai rəyi kurasiya edirlər [9, s. 2041]. Ona görə də vaxtilə özlərini sırf texnologiya kimi görən şirkətlər iyirmi birinci əsrin media şirkətləri kimi ictimai məsuliyyətlərini anlamağa başlayırlar.

Bütün rəyləri nəzərə alaraq, fikrimizcə, xidmət təminatçısının məzmunu istehsal edən şəxslə eyni məsuliyyət daşmasını gözləmək olmaz. Bu halda ehtiyatsızlıqdan və ya qəsdən törədilə bilən cinayətlə bağlı yalnız xidmət təminatçısı ona kənar məlumat verildikdə və ya bu məlumatlardan özbaşına xəbər tutduqda təxirə salınmadan zəruri tədbirlər görməyə borcludur. Bundan başqa, dibsiz bir dəniz kimi olan internet mühitində törədilən hər bir hərəkətə görə qeyd-şərtsiz məsuliyyət daşımaq nə cinayət hüququ, nə də insan hüquqları baxımından düzgün qəbul edilə bilməz [4, s. 128].

III. Nəticə

Beləliklə, sosial media platformalarından fərqli olaraq, rəqəmsal kuratorlar istifadəçilərin onlayn məlumatlarını toplayaraq, sonradan təhlillər əsasında köhnə məlumatları ləğv edərək, daima onları yenilərlə əvəz edir. Qısa sözlə desək, rəqəmsal kuratorlar ənənəvi arxivlərin müasir formasıdır. Hətta son zamanlar, rəqəmsal kurator peşəsi formalaşmışdır ki, bu mütəxəssislər əhalinin rəqəmsal sərişlərinin inkişafında konsultasiyanı əhatə edir və rəqəmsal məkanda rahat həyat üçün bacarıqlar əldə etməyə və inkişaf etdirməyə kömək edir.

Əslində sosial media platformaları da müxətlif məlumatları toplayır, saxlayır və təqdim edir. Lakin rəqəmsal kuratorlar rəqəmsal məlumatların toplanmasını ifadə azadlığı müstəvisində həyata keçirmədiyi üçün onları sosial media ilə eyniləşdirmək düzgün olmazdı. Bəzi məqamlarda funksional üst-üstə düşmə ola bilər. Məsələn, Facebookun işində. Ona görə də rəqəmsal məkanda informasiya vasitəçilərini Manila Prinsiplərinə əsasən, təsnifləşdirməyi məqsədəuyğun sayırıq: internet provayderlər, sosial şəbəkələr və axtarış motorları [12]. Sırf rəqəmsal kuratorlar dedikdə, axtarış motorlarını nəzərdə tuturuq.

Azərbaycan qanunvericiliyində internet provayderlərin təsnifatı aparılmamışdır. Belə ki, host provayderi, internet informasiya ehtiyatının sahibi və telekommunikasiya operatoru və provayderi ifadələrindən istifadə olunur. Yalnız host provayderə verilən hüquqi anlayış beynəlxalq normalara və qabaqcıl xarici təcrübələrə uyğun gəlir. İlk hüquqi anlayışların olmaması hüquq və azadlıqların pozulması zamanı məsuliyyət məsələlərinin həllində də çətinlik törədir. Hesab edirik ki, qanunvericilikdə host, giriş və məzmun provayderlərinə İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Qanunda leqal anlayış verilməsi mövcud tətbiq problemlərini aradan qaldıra bilər.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Aliyev A.I., Rzayeva G.A., İbrahimova A.N., Maharramov B.A., Mammadrzali Sh.S. Right to information. Textbook. Baku: Nurlar, 2019, 448 p (in Azerbaijani / Əliyev Ə.İ., Rzayeva G.A., İbrahimova A.N., Məhərrəmov B.A., Məmmədrzali Ş.S. İnformasiya hüququ. Dərslük. Bakı: Nurlar, 2019, 448 s).
2. Aliguliyev R.M., Mahmudov R.Sh. The Internet as a driving force for the development of society. // Information society problems, 2016, No. 1, p. 35–45 (in Azerbaijani / Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş. İnternet cəmiyyətin inkişafının hərəkətverici qüvvəsi kimi. // İnformasiya cəmiyyəti problemləri, 2016, №1, s. 35–45).
3. Barry M.L., Vinton G.C., David D.C., Robert E.K., Leonard K., Daniel C.L., Jon P., Larry G.R., Stephen W. Brief History of the Internet.

- URL: https://www.internetsociety.org/sites/default/files/Brief_History_of_the_Internet.pdf (last access 12.01.2024).
4. Çelen Ç. The effect of the changing culture of expression in social media on the crime of insult / Master's Thesis / - İzmir, 2022. - 162 p (in Turkish / Çelen Ç. Sosyal medyada değişen ifade kültürünün hakaret suçuna etkisi / Yüksek Lisans Tezi / - İzmir, 2022. - 162 s).
 5. Declaration on freedom of communication on the Internet. / Adopted by the Committee of Ministers on 28 May 2003 at the 840th meeting of the Ministers' Deputies.
URL: <http://www.osce.org/fom/31507> (last access 12.01.2024).
 6. Digital Services Act.
URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/digital-services-act.html> (last access 15.02.2024).
 7. Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce).
URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32000L0031> (last access 12.01.2024).
 8. France v Google, Court of Justice EU.
URL: <https://www.economist.com/business/2013/01/12/france-v-google> (last access 15.02.2024).
 9. Jack M. B. Free speech is a triangle // Columbia Law Review, 2018, Vol. 118, No. 7, pp. 2011-2056.
 10. Law No. 5651 on the regulation of publications made on the internet and combating crimes committed through these publications, 2007 (in Turkish / İnternet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesi ve bu yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele edilmesi hakkında 5651 sayılı Kanun, 2007).
URL: <https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5651.pdf> (last access 12.01.2024).
 11. LOréal v Ebay, Court of Justice EU, 12 July 2011.
URL: https://www.oxbridgenotes.co.uk/law_cases/l-oreal-v-ebay (last access 15.02.2024).
 12. Manila Principles on Intermediary Liability, 2015.
URL: https://www.eff.org/files/2015/10/31/manila_principles_1.0.pdf (last access 15.02.2024).
 13. Maurizio V., Maria C., Federico V. The Digital Curator Between Continuity and Change: Developing a Training Course at the University of Turin, DigCurv, 7 p.
URL: file:///C:/Users/User/Downloads/The_digital_curator_between_continuity_a.pdf (last access 12.01.2024).
 14. Prima Facie: Legal Definition and Examples.
URL: <https://www.investopedia.com/terms/p/prima-facie.asp#:~:text=The%20Latin%20expression%20prima%20facie,the%20charges%20against%20the%20defendant> (last access 15.02.2024).
 15. Sevil Y. Internet Service Providers and Their Criminal Liability // Selçuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences Journal of Social and Economic Research, 2002, Volume: 2, Issue: 3, pp. 167- 184 (in Turkish / Sevil Y. İnternet Servis Sağlayıcılar ve Cezai Sorumlulukları // Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2002, Cilt: 2, Sayı: 3, ss. 167- 184).
 16. Those who wrote the insulting message on Facebook and those who allowed the internet to be used are jointly liable. HK. Y.4.H.D., 2016/16612 E., 2019/1233 K., 06.03.2019 (in Turkish / Facebook üzerinden hakarete mesajı yazarlar birlikte internetini kullandıran da birlikte sorumlu oldukları HK. Y.4.H.D., 2016/16612 E., 2019/1233 K., 06.03.2019).
 17. URL: <https://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?t=662157> (last access 15.02.2024).

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PRACTICE OF LIABILITY OF INTERNET PROVIDERS BASED ON THE LEGAL REGULATION OF AZERBAIJAN, TURKEY AND EUROPE

ELNUR HUMBATOV¹

Abstract

In the article, a comparative analysis of the practice of the liability of Internet providers is carried out based on the legal regulation of Azerbaijan, Turkey and Europe. It is noted that the issue of responsibility of providers for the content shared in the virtual space is based on the regulation of the Internet and information legal responsibility as a unity of two main information legal research topics. In the end, it is concluded that Internet providers are not classified in the legislation of the Republic of Azerbaijan. Thus, the terms host provider, Internet information resource owner, and telecommunications operator and provider are used. Only the legal understanding given to the host provider complies with international norms and best foreign practices. The lack of basic legal concepts also makes it difficult to solve the issues of responsibility in case of violation of rights and freedoms.

Keywords: *Internet provider, virtual space, Internet regulation, information-legal responsibility, Internet information resource, rights and freedoms, legal regulation.*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРАКТИКИ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ИНТЕРНЕТ-ПРОВАЙДЕРОВ НА ОСНОВЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА, ТУРЦИИ И ЕВРОПЫ

ЭЛЬНУР ГУМБАТОВ²

Резюме

В статье проводится сравнительный анализ практики ответственности интернет-провайдеров на основе правового регулирования Азербайджана, Турции и Европы. Отмечается, что вопрос ответственности провайдеров за контент, распространяемый в виртуальном пространстве, основан на регулировании интернета и информационной правовой ответственности как единстве двух основных тем информационно-правовых исследований. В итоге делается вывод, что интернет-провайдеры не классифицируются в законодательстве Азербайджанской Республики. Таким образом, используются термины хост-провайдер, владелец информационного интернет-ресурса, оператор и провайдер телекоммуникаций. Только юридическое понимание, данное хост-провайдеру, соответствует международным нормам и лучшей зарубежной практике. Отсутствие основных правовых понятий также затрудняет решение вопросов ответственности в случае нарушения прав и свобод.

Ключевые слова: *интернет-провайдер, виртуальное пространство, регулирование интернета, информационно-правовая ответственность, информационный интернет-ресурс, права и свободы, правовое регулирование.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 13.04.2024

Çapa qəbul tarixi: 25.09.2024

¹ PhD in Law / General Prosecutor's Office of Azerbaijan / email: elnur_88@inbox.ru

² Доктор философии по праву / Генеральная Прокуратура Азербайджанской Республики / email: elnur_88@inbox.ru